

УДК 376.352

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ВІЗУАЛЬНОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЙНОСТІ У ДІТЕЙ ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ

Марія Васюник

*Навчально-реабілітаційний центр для дітей з вадами зору “Левеня”,
вул. В. Великого, 87-а 79053 Львів, Україна
[e-mail: lewenia@hotmail.com](mailto:lewenia@hotmail.com)*

Передумовами формування мотиваційної сфери візуального відображення у дітей зі зниженим зором є адекватний розвиток у них зорових відчуттів, ступінь сформованості перцептивної діяльності, а також наявність стійких мотивів і потреб. Розглянуто вплив мотивації на формування у слабозорої дитини вміння бачити оточуючий світ.

Ключові слова: візуальне відображення, “вміння бачити”, мотиви і потреби, знижений зір, мотивація, психолого-педагогічні методи.

Як засвідчив аналіз літературних джерел і спостереження за діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів, дітям з особливостями психофізичного розвитку, зокрема зі зниженим зором, приділяється недостатня увага. Незважаючи на те, що існує тенденція до зростання популяції слабозорих дітей шкільного віку. З них лише незначна частина перебуває в умовах спеціального навчання. Більшість з них інтегровані в загальноосвітні масові школи і перебувають у статусі “псевдоінтегрованого” учня в середовище здорових дітей.

Сьогодні в багатьох розвинених країнах діти з особливими потребами інтегруються в єдиній загальноосвітній системі. Ідеї інтегрованого навчання таких дітей дедалі більше цікавлять педагогів нашого суспільства, яке перебуває в стані динамічних змін. Проте реальний аналіз ситуації залучення дітей з вадами зору в загальноосвітні навчальні заклади свідчить про те, що для такої інтеграції у навчально-виховному процесі немає відповідних фахівців, відповідного методичного і технічного забезпечення, не розроблена нормативно-правова база класів загальноосвітніх навчальних закладів, де навчаються діти з особливими потребами. Крім того, батьки слабозорих дітей не отримують цілеспрямованої систематичної педагогічно-психологічної допомоги. І вони не можуть своєчасно долучитися до процесу навчання і виховання своїх дітей. Зазначимо, що формування особистості слабозорого учня до успішної інтеграції в суспільство принципово пов'язане

з розвитком у нього бажання і потреби навчитися бачити в умовах зорової депривації.

Аналіз праць закордонних психологів виявив, що на цей час у загальній психології на достатньому рівні вивчено процес зорового сприймання (Л. Венглер, Л. Виготський, М. Земцова, Дж. Гібсон, Р. Грегорі, Л. Григорьєва, О. Запорожець, Ю. Кулагін, Г. Лернер, П. Ліндсей, О. Литвак, О. Логвиненко, Д. Марр, Д. Норман, І. Сеченов, Л. Солнцева та інші), розроблено також різні методи розвитку і корекції зорових відчуттів та перцептивної діяльності дитини з порушеннями зору, які передбачають використання спеціально організованої зорової стимуляції яка підвищує розвиток функцій, що впливають на зорові відчуття. У цьому разі відбувається корекція порушень головних ознак предметів і зображень – форми, розміру, кольору в умовах різної адаптації та просторової локалізації.

На підставі теоретичного аналізу літературних джерел ми виявили, що "вміння бачити" є важливою особистісною якістю дитини з порушеним зором. Його розвиток може відбутися за умов адекватно розвинених у неї зорових відчуттів, сформованої перцептивної діяльності та за наявності стійких мотивів і потреб. Що стосується психолого-педагогічних методів формування мотивів і потреб, які безпосередньо впливатимуть на формування такої якості дитини з порушеним зором, як вміння бачити, то передусім виділяють такі методи :

- формування свідомості особистості ;
- організації діяльності школярів, спілкування та формування позитивного досвіду суспільної поведінки;
- стимулювання різноманітної діяльності слабозорих учнів та їхнього сенсорного досвіду ;
- самопізнання і саморегуляції.

Ми вважаємо, що реалізацію цієї системи необхідно розглядати у взаємозв'язку трьох головних впливів: соціально-педагогічного, психологічного і медичного, соціально-педагогічний вплив повинен бути пріоритетним.

Зауважимо, що в наукових доробках із тифлопедагогіки та на практиці корекційного навчання досі не розглядався вплив мотивації на формування у слабозорої дитини вміння бачити оточуючий світ. Недостатньо вивчена проблема компенсації зниженого зору в дітей молодшого шкільного віку. Підходи в організації корекційно спрямованого навчання і виховання психолого-педагогічними методами, які б формували мотиви і потреби дитини зі зниженим зором навчитися бачити світ, потребують чіткої конкретизації.

Ще у своїх дослідженнях Л. С. Виготський довів, що будь-який дефект, зокрема, знижений зір у людини, є тим чинником, який змінює її зв'язок з

оточуючим світом, соціальний статус, особливо тоді, коли дитина налагоджує контакт зі здоровими людьми. Як наслідок, у слабозорої дитини простежуються певні зміни в динаміці мотивів і потреб.

М. І. Земцова, О. Г. Литвак, Л. І. Солнцева та інші дослідники в галузі тифлології зазначали, що редукованість зорових функцій призводить до зниження рівня активності у різних видах діяльності, зокрема і в навчальній, у дітей з порушеним зором, яка зумовлена недостатністю перцептивних функцій і пізнавальних інтересів, зокрема, навичок дотикового і візуального обстеження. Це часто-густо призводить до того, що навчальні досягнення слабозорого учня в умовах загальноосвітньої масової школи є значно нижчими порівняно зі здоровими однолітками. Аналіз літературних джерел (І. Д. Бех, О. О. Реан та ін.) засвідчив, що ефективність діяльності суб'єкта залежить від сили мотивації. Під мотивацією слід розуміти внутрішню спонуку особистості до того чи іншого виду активності, пов'язаної із задоволенням певної потреби. Як мотиви можуть виявлятися потреби, ідеали, інтереси, переконання, соціальні установки, цінності. Протягом багатьох років дослідники, вивчаючи навчальну діяльність та чинники її успішності, передусім виділяли провідну роль інтелектуального рівня особистості (А. К. Маркова, М. І. Мешков, О. О. Реан, В. О. Якунін). Безумовно, цей чинник має важливі значення. Деякі експериментальні дослідження повному розглядають проблему співвідношення мотиваційного та інтелектуального чинників. Зокрема, М. І. Мешков, О. О. Реан, В. О. Якунін стверджують, що висока позитивна мотивація може заповнювати недостачу спеціальних здібностей або недостатній запас знань, умінь і навичок, виконуючи роль компенсаторного чинника. А. К. Маркова вважає, що здійснювати керівництво формуванням мотивів навчальної діяльності ще важче, ніж формуванням дій та операцій. Це стосується й дитини з порушеним зором, незважаючи на те, що велика сукупність утворень, які виконують функції побудови світлового зображення на світлочутливих елементах, кодування і перекодування інформації про оточуючий світ і його пізнання, у слабозорих дітей функціонують дещо інакше, ніж у дітей з нормальним зором.

Відомо, що у процесі опанування навчальним матеріалом у слабозорого учня виникають труднощі, пов'язані насамперед з візуальним сприйманням цього матеріалу, що виявляються в загальмованості та фрагментарності цього процесу, також простежується спотворення образів під час візуального відображення навчального матеріалу. Процеси осмислення і запам'ятовування програмованого матеріалу в слабозорої дитини теж мають суттєві недоліки.

І. М. Сеченов, зазначав, що для адекватного сприймання необхідна активна робота системи аналізаторів, зокрема “навченої сітківки ока”.

Орієнтовна схема системи педагогічних засобів формування мотиваційної сфери візуального відображення дійсності у дітей зі зниженим зором

Група методів	Методи	Форми і засоби
Формування свідомості особистості слабозорого школяра	Словесно-емоційні, наочні, практичні	Бесіда, лекція, диспут, переконання, навіювання
Організації діяльності слабозорих школярів, спілкування та формування позитивного досвіду їхньої суспільної поведінки	Привчання, тренування, педагогічна вимога, громадська думка, прогнозування, створення виховуючих ситуацій	Гімнастика для очей, соціологічні опитування слабозорих учнів, дітей з нормальним зором, випускників навчально-реабілітаційного центру “Левеня”, батьків, педагогів; командний підхід до реалізації завдань (участь вихователів і вчителів); робота батьківського клубу; зустрічі із слабозорими дорослими людьми, обговорення з ними різних питань, що стосуються тренування ушкодженого зору
Стимулювання різноманітної діяльності слабозорих школярів та формування сенсорного досвіду	Гра, змагання, заохочення, покарання	Творча, за визначеними правилами, групова, індивідуальна, колективно-індивідуально; групові, індивідуальні, індивідуально-колективні; об’єктивність заохочувального впливу, рівномірне чергування методів заохочення, опора на громадську думку, забезпечення гласності заохочення, урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів; покарання-вправляння, покарання-обмеження, покарання-осуд, покарання-умовність, покарання-зміна ставлення
Самопізнання і саморегуляції	Перевірка знань, умінь і навичок “виховання зору”, домашні завдання	Тестування під час самопідготовки; творчі роботи; командні підходи до реалізації завдань (участь спеціалістів: психолога, логопеда, психіатра та ін.); зустрічі зі слабозорими дітьми, які пройшли курс “Виховання зору”

О. Г. Литвак розширив цю думку твердженням про те, що адекватність візуального відображення залежить не лише від об'єкта, який відображається, але й від суб'єкта, який його сприймає. Важливою умовою розвитку суб'єкта пізнання, успішного оволодіння ним пізнавальною і практичною діяльністю, а також формування у нього мотивів і потреб є підготовленість до сприймання оточуючого світу. Як зазначає І. Д. Бех, у сучасній педагогічній науці недостатньо розроблялася проблема формування мотивів і потреб, й не розглядалася як одне з головних виховних завдань формування особистості. Він вважає, що сучасний навчально-виховний процес здебільшого орієнтований на розумовий розвиток підростаючої особистості. Виховання ж мотивів, потреб у ньому недооцінюється.

У своїх наукових працях про навчання та виховання дітей з вадами розвитку Л. С. Виготський звертав увагу на те, що зміст загальних завдань загальноосвітнього навчального закладу є таким самим, як для здорової дитини, так і для дитини з вадами розвитку, зокрема, зі зниженим зором. Проте шлях реалізації змісту цих завдань повинен бути дещо іншим.

Ми розробили орієнтовну схему (див. таблицю) системи педагогічних засобів формування мотиваційної сфери візуального відображення дійсності (робоча назва – курс “Виховання зору”). Система педагогічних засобів формування мотиваційної сфери візуального відображення дійсності у дітей зі зниженим зором, над якою ми працюємо, передбачає конкретний вплив на формування специфічної якості особистості слабозорого учня – “вміння бачити”, – яка б дала змогу йому успішно долати вторинні недоліки.

-
1. *Лурье Н. Б.* Коррекционно-воспитательная работа со слабовидящими школьниками. М., 1979.
 2. *Бех И. Д.* Від волі до особистості. К., 1995.
 3. *Выготский Л. С.* Собр.соч.: В 6 т. М., 1982.
 4. *Земцова М. И.* Учителю о детях с нарушениями зрения. М., 1973.
 5. *Карпенчук С. Г.* Теорія і методика виховання. К., 1997.
 6. *Литвак А. Г.* Психология слепых и слабовидящих. С.Пб., 1998.
 7. Некоторые особенности обучения и развития слепых и слабовидящих детей / Под ред. М. И. Земцовой и Л. И. Солнцевой. М., 1975.
 8. *Шостак В. И.* Природа наших відчуттів. К., 1987.

**PREREQUISITES OF FORMING VISUALLY IMPAIRED
CHILDREN'S MOTIVATION OF VISUAL REFLECTING REALITY****Marija Vasiunyk***Educational and Rehabilitation Center for Visually Impaired Children
"Levenia", Volodymyr Velykyi Str., 87-A, UA- 79053 Lviv, Ukraine*

The prerequisites of forming motivation of visual reflecting the reality by visually impaired children are: adequate development of their visual sensations, level of perception, and stable motives, and needs, as well. The author considers the influence of motivation on developing a partially sighted child's ability to see environment.

Key words: the visual reflection, ability to see, motives and needs, visually impaired psychological and pedagogical methods.

Стаття надійшла до редколегії 14.10.2003
Прийнята до друку 28.01.2004